

Remigiusz Ławniczak

<https://orcid.org/0000-0002-7640-9238>

Instytut Pamięci Narodowej, Delegatura w Bydgoszczy

ARMIA CZERWONA W POWIECIE SZUBIŃSKIM (W WOJEWÓDZTWIE POMORSKIM) W 1945 ROKU

W okresie Polski „ludowej” w oficjalnej historiografii wkroczenie Armii Czerwonej na polskie ziemie w latach 1944–1945 określano wyzwoleniem, a ją samą fetowano jako „oswobodzicielkę”. Sowieckie wojska, zwyciężając Niemców, zakończyły okrutną okupację, jednak nie przyniosły Polakom pełnej wolności, a Polsce – niezawisłości. W tym czasie członkowie lokalnych komórek konspiracyjnych informowali przełożonych o negatywnym stosunku społeczeństwa do czerwoarmistów, głównie z powodu popełnianych przez nich kradzieży, rabunków, gwałtów, dewastacji etc. Świadkowie tamtych wydarzeń i niezależni historycy ich obecność powszechnie uznawali za (nową) okupację¹.

W publikacjach dotyczących historii powiatu szubińskiego nie wspomniano o bezkarności czy przestępstwach dokonywanych przez Sowieców. Niniejszy artykuł jest próbą uzupełnienia tej luki. W badaniach wykorzystano materiały archiwalne polskiego aparatu bezpieczeństwa, partii i urzędów oraz prasę, wspomnienia i literaturę².

¹ Zob. *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. 5: *Październik 1944 – lipiec 1945*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991; T. Łabuszewski, *Wojna domowa czy nowa okupacja?* [w:] *Sprzeczne narracje. Z historii powojennej Polski 1944–1989*, red. R. Spałek, Warszawa 2020, s. 89.

² Szerzej o Armii Czerwonej w Polsce w tym okresie zob. np. M. Golon, *Polityka radzieckich władz wojskowych i policyjnych na Pomorzu Nadwiślańskim w latach 1945–1947*, Toruń 2001; *Pod czerwoną gwiazdą. Aspekty sowieckiej obecności w Europie Środkowo-Wschodniej w 1945 roku*, red. S. Rosenbaum, D. Węgrzyn, Katowice–Warszawa 2017; *Armia Czerwona/Radziecka w Polsce w latach 1944–1993. Studia i szkice*, red. K. Filip, M. Golon, Borne Sulino–Bydgoszcz–Gdańsk 2014; *W objęciach Wielkiego Brata. Sowieci w Polsce 1944–1993*, red. K. Rokicki, S. Stepień, Warszawa 2009.

Część lokalnej społeczności mogła przeczuwać bądź mieć świadomość tego, jakie zagrożenia będzie rodziła obecność Armii Czerwonej. Mieszkańcy i członkowie ich rodzin brali udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Czesław Ososko, który trafił po wojnie do Dziewierzewa jako przesiedleńca ze Wschodu, we wrześniu 1939 r. został aresztowany przez NKWD w mieście Dżisna na Kresach i wywieziony na Syberię. Podczas wojny zdarzało się, że tutejsza ludność udzielała pomocy jeńcom rosyjskim zbiegłym z obozu w Szubinie, a na krótko przed zakończeniem okupacji rodziny z miejscowości Szkocja pomogły rosyjskim spadochroniarzom, więc przedstawiciele obu narodowości dzielili wspólny okupacyjny los. Niektórzy mieszkańcy powojennego powiatu zetknęli się z czerwonoarmistami na innych terenach, byli świadkami dokonywanych przez nich kradzieży, gwałtów, morderstw bądź sami padali ofiarami przestępstw³.

Gdy 12 stycznia 1945 r. Armia Czerwona rozpoczęła operację wiślańsko-odrzańską, już wkrótce zdobyte zostały miasta Barcin (21 stycznia) oraz Szubin i Kcynia (22 stycznia). W 1945 r. w skład powiatu wchodziły cztery gminy miejskie (Barcin, Kcynia, Łabiszyn, Szubin) oraz osiem wiejskich (Barcin, Chomętowo, Królikowo, Łabiszyn, Łankowice, Samokłęski Małe, Sipiory). Łączną liczbę mieszkańców określono na 39 370.

Pierwszych żołnierzy Armii Czerwonej przyjęto entuzjastycznie. Wojsko tłumnie witano w Kcyni. Żołnierzom rozdawano kwiaty i chleb, wznoszono okrzyki na ich cześć. W Barcinie częstowano ich papierosami, rzucano się im w objęcia. W Szubinie rzeźnicy przygotowywali kielbasy, które rozdawali wkraczającym czerwonoarmistom. Jednocześnie wzbudzali oni strach. Już sam ich wygląd robił złe wrażenie – skośnoocy, źle odziani, z karabinami na sznurkach. Genowefa Ficek wspominała: „to nie była armia, tylko banda złożona z Mongołów, Gruzinów i Rosjan”. Jednak mimo że członkowie lokalnego podziemia niepodległościowego ostrzegali miejscowych przed Sowiecami, przekaz nie do każdego trafiał⁴.

³ Zob. np. *Czesław Ososko – zesłaniec, żołnierz*, <http://dzwiekowearchiwum.kcynia.pl/articles/84a7c874c903ad5c1306fa296b88bf5.html>, dostęp 24 XI 2020 r.; M.B. Młot, „Hitlerowski obóz dla jeńców wojennych w Szubinie (1939–1945)”, praca dyplomowa napisana pod kierunkiem dr. W. Jastrzębskiego, Bydgoszcz 1973, mps, s. 49; W. Sobolewski, *Rosjanin w Szkocji*, „Pałuki”, 6 IX 1996, s. 8; *Bez spotkania z „białymi niedźwiedziami”* [w:] *Pocztówki znad krawędzi przeszłości – dialog pokoleń*, red. K. Czechowska, Szubin 2009, s. 64; *Bliscy sobie* [w:] *Pocztówki znad krawędzi przeszłości – dialog pokoleń*, cz. 2, red. K. Czechowska, Szubin 2010, s. 16; A. Skrzypczyk, *Patriotyzm zwany bandytyzmem czyli: niepublikowane nigdy dotąd fakty z działalności Armii Krajowej w okolicach Barcina*, „Pogłos Barcina”, III/IV 1994, s. 12.

⁴ J. Kątnik, *W rocznicę wyzwolenia Kcyni*, „Pałuki”, 29 I 1993, s. 3b; A. Szudrowicz, *Kcynia. Szkice z historii miasta i okolic*, Kcynia 1996, s. 131; S. Szadłowska, *Pamięć wie – wciąż płonie*, „Pogłos Barcina”, IV 1997 r., s. 13; J. Godek, *Z lilijką na sercu* [w:] M. Damazyn, *Bydgoszczan portret własny*, t. 2, Bydgoszcz 2016, s. 112; *Mordy*

Na zajętych przez Sowieców ziemiach przez kilka następnych miesięcy najważniejszymi ośrodkami władzy były sowieckie komendy wojenne. Odpowiadały one za bezpieczeństwo na zapleczu frontu i nadzorowały powstawanie lokalnej administracji i aparatu bezpieczeństwa. Sowietci mieli szerokie kompetencje, przygotowywali m.in. likwidację Polskiego Państwa Podziemnego i przeprowadzali masowe wywózki ludności do obozów w ZSRS⁵.

Komendatura wojenna istniała w Szubinie. Początkowo funkcję komendanta pełnił mjr Frołow⁶ (później był komendantem wojennym w Grudziądzu), a następnie mjr Popławski⁷ i ppłk M.M. Pelewin⁸. Takie placówki działały też w Barcinie, Chomętowie, Kcyni, Królikowie, Łabiszynie, Łankowicach, Samokłeskach Małych i Sipiiorach, czyli we wszystkich większych miejscowościach. Komendanturę w Szubinie – i najpewniej też pozostałe – formalnie zlikwidowano w lipcu 1945 r., ale pewne czynności prowadzono jeszcze jakiś czas później. Od tego czasu obsada sowiecka była skromna: w Łabiszynie w lipcu stacjonowało pięciu żołnierzy, a w Kcyni w listopadzie – sześciu. Jesienią w dokumentach polskiej administracji w dalszym ciągu jest mowa o komendantach wojennych z poszczególnych miejscowości. Komendant Posterunku Milicji Obywatelskiej (MO) w Sipiiorach podawał, że tamtejsza komenda zakończyła urzędowanie w początkach września, a w październiku starosta powiatowy podpisał protokół odbioru inwentarza żywego z sowieckim komendantem wojennym powiatu szubińskiego (nazwisko wymienionego komendanta to prawdopodobnie Łobierin)⁹.

w ogrodzie starosty [w:] *Pocztówki...*, cz. 2, s. 80; Zob. także *Zadziałala V kolumna* [w:] *Pocztówki...*, s. 122; J. Marosz, *Kcyński styczeń 48 lat temu*, „Pałuki”, 22 I 1993, s. 9.

⁵ M. Golon, *Polityka radzieckich władz...*, s. 28–29, 54.

⁶ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej APB), Starostwo Powiatowe Szubińskie (dalej SP Sz), 9, Protokół z zebrania burmistrzów, wójtów, sołtysów i komendantów milicji powiatu szubińskiego w Szubinie w sali Hotelu Centralnego dnia 24 lutego 1945 r., b.d., k. 19.

⁷ Odnotowano to w marcu 1945 r., zob. APB, SP Sz, 209, Sprawozdanie z 3 zebrania burmistrzów i wójtów oraz zaproszonych w charakterze gości przedstawicieli Armii Czerwonej, partii politycznych, Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej, odbytego w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie w dniu 23 marca 1945 r., b.d., k. 117.

⁸ Odnotowuje to w sierpniu 1945 r. przedstawiciel Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Bydgoszczy Aleksander Lisowski, zob. APB, Urząd Wojewódzki Pomorski w Bydgoszczy (dalej UWP By), 706, [Sprawozdanie przygotowane dla Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Bydgoszczy], Bydgoszcz, 15 VIII 1945 r., k. 11.

⁹ APB, SP Sz, 9, Sprawozdanie z 9 zebrania burmistrzów i wójtów oraz dodatkowo zwołanych komendantów Milicji Obywatelskiej powiatu odbytego w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie w dniu 22 VI 1945 r., b.d., k. 67–71; APB, SP Sz, 9, Protokół z 15 posiedzenia burmistrzów, wójtów i agronomów gminnych

W źródłach odnajdujemy potwierdzenie wpływu Sowietów i ich istotnej roli w życiu polityczno-społeczno-gospodarczym regionu. W pierwszych chwilach na żądanie dowództwa Armii Czerwonej 6 tys. mieszkańców powiatu wysłano do przymusowych prac fortyfikacyjnych na linii Noteci (w innym miejscu podawano, że roboty zarządzane zostały przez polskie władze). Prace w Polichnie nadzorował kpt. Białozorow. Pracującym nie zagwarantowano wystarczającego wyżywienia, więc pięćset osób wróciło do domów. Major Frołow oznajmił, że ludzi tych należało bezwzględnie odstawić do pracy, a w przypadku ponownych ucieczek – oddawać pod sąd wojenny. Przypadki takiego wykorzystywania Polaków miały miejsce również później. W kwietniu na żądanie komendy wojennej z Szubina trzysta osób wysłano do jednodniowych prac przy przebieganiu kartofli. We wrześniu Sowietci zabierali ludzi i konie do robót przy sianie¹⁰.

To na polecenie Rosjan w styczniu zorganizowano starostwo powiatowe w Szubinie. Ponadto uczestniczyli oni w mianowaniu sołtysów w poszczególnych miejscowościach, np. Józefa Rosika, członka Polskiej Partii Robotniczej (PPR), w Samokłeskach Dużych. W lutym przedstawiciele wojska wchodzili w skład komitetu organizacyjnego mającego przygotować wiece wyborcze w powiecie. Od tej też chwili komendanci wojenni przez kilka miesięcy brali udział w zebraniach polskich władz – wójtów, burmistrzów, przedstawicieli partii, Urzędu Bezpieczeństwa (UB) i MO – na których przekazywali wytyczne i zarządzenia do realizacji. Na przykład zobowiązali wójtów do składania codziennych sprawozdań dotyczących zasiewów, uczestniczyli także we wprowadzaniu system kartkowego i ustalaniu wysokości racji żywnościowych dla mieszkańców¹¹.

oraz dodatkowo zwołanych komendantów Posterunków MO i referentów świadzeń rzeczowych odbytego w dniu 9 listopada 1945 r. o godz. 10 w sali posiedzeń Starostwa Powiatowego w Szubinie, b.d., k. 165; APB, SP Sz, 27, Pismo Komendanta Posterunku MO w Sipiorych, Sipiory, 13 IX 1945 r., k. 70; APB, SP Sz, 27, [Protokół], 16 X 1945 r., k. 61; APB, SP Sz, 209, Sprawozdanie z działalności Zarządu Miejskiego za czas od 22 VI 1945 r. do 6 VII 1945 r., Łabiszyn, 5 VII 1945 r., k. 409.

¹⁰ APB, SP Sz, 9, Sprawozdanie z działalności Starostwa Powiatowego w Szubinie, b.d., k. 13; APB, SP Sz, 9, Protokół z zebrania burmistrzów, wójtów, sołtysów i komendantów milicji powiatu szubińskiego w Szubinie w sali Hotelu Centralnego dnia 24 lutego 1945 r., b.d., k. 20; APB, SP Sz, 9, Protokół z 12 posiedzenia burmistrzów, wójtów i agronomów gminnych oraz dodatkowo zwołanych komendantów Milicji Obywatelskiej odbytego w dniu 21 września 1945 r. o godz. 10 w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie, b.d., k. 141; APB, SP Sz, 209, Protokół z zebrania burmistrzów, wójtów w Starostwie Powiatowym w Szubinie w dniu 20 lutego 1945 r. o godz. 15, k. 9; SP Sz, 209, Sprawozdanie burmistrza m. Szubina za czas od 4 do 13 kwietnia 1945 r., Szubin, 13 IV 1945 r., k. 189; APB, SP Sz, 209, Pismo Zarządu Gminy Sipiory do Starostwa Powiatowego w Szubinie, Sipiory, 20 IX 1945 r., k. 549.

¹¹ APB, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Bydgoszczy, 3650, [Wspomnienie Józefa Rosika], b.d., b.p.; APB, SP Sz, 209, Sprawozdanie

Sowieci współpracowali z PPR; a na jednym ze spotkań aktywu partyjnego, na którym omawiano sprawy organizacyjne i polityczne, lejtnant Armii Czerwonej wygłosił referat. Uczestniczyli także w pracach bieżących aparatu bezpieczeństwa. W lipcu – jak to określono – instruktor powiatowy w stopniu st. lejtnanta brał udział w odprawie komendantów posterunków MO z terenu powiatu. Oświadczył wówczas, że zajmie się sprawami nadużyć i niekompetencji zarówno w milicji, jak i w UB¹².

W tym czasie Armia Czerwona prowadziła też działania operacyjne, a o ich części nie informowała miejscowych władz. W lutym polskie plutony operacyjne razem z wojskiem brały udział w akcjach zbrojnych przeciwko pojawiającym się grupom i bandom. W marcu sowiecki kontrwywiad prowadził śledztwo w sprawie działającej tutaj ukraińskiej organizacji, a kierownik Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP) w Szubinie nie posiadał bliższych informacji na ten temat. Sowiecki kontrwywiad zajmował się także przebywającymi na terenie powiatu Niemcami. W maju żołnierze z polskiej jednostki w Kcyni wznosili okrzyki na cześć „rządu londyńskiego” i Armii Krajowej – o fakcie tym poinformowano komendę wojenną, która aresztowała dziewiętnaście osób¹³.

Sowieci byli dominującą siłą. Józef Ulatowski z Szubina wspominał, że nawet po ustanowieniu starosty powiatowego „rosyjski wojskowy nadal był i to on decydował o najważniejszych sprawach”. Jak informował

burmistrza miasta Szubina z działalności organizacyjnych itd. za czas od dnia 23 stycznia 1945 r. do dnia 19 marca 1945 r., Szubin, 20 III 1945 r., k. 81, 83; APB, SP Sz, 209, Sprawozdanie z 3 zebrania burmistrzów i wójtów oraz zaproszonych w charakterze gości przedstawicieli Armii Czerwonej, partii politycznych, Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej odbytego w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie w dniu 23 marca 1945 r., b.d., k. 117; SP Sz, 209, Sprawozdanie z 4 zebrania burmistrzów i wójtów oraz zaproszonych w charakterze gości przedstawicieli Armii Czerwonej, partii politycznych, Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej oraz agronomów rolnych i pełnomocników reformy rolnej odbytego w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie w dniu 3 kwietnia 1945 r., b.d., k. 147; APB, SP Sz, 209, Sprawozdanie z 6 zebrania burmistrzów, wójtów, agronomów i pełnomocników dla reformy rolnej odbytego w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie dnia 4 maja 1945 r., b.d., k. 219–220.

¹² APB, Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej w Szubinie (dalej KP PPR Sz), 11, Sprawozdanie z działalności Komitetu Powiatowego PPR w Szubinie za czas od 1 czerwca do 5 lipca 1945 r., Szubin, 5 VII 1945 r., k. 106; Oddziałowe Archiwum IPN w Bydgoszczy (dalej AIPN By), 059/1, Wyciąg ze sprawozdania sytuacyjnego Kom. Pow. Szubin za czas od 10 do 20 VI 1945 r., k. 121.

¹³ Oddziałowe Archiwum IPN w Olsztynie (dalej AIPN Ol), 106/271, P. Fiałkowski, „Udział i zadania Milicji Obywatelskiej w walce o utrwalanie władzy ludowej na terenie byłego powiatu szubińskiego w latach 1945–1947”, praca dyplomowa napisana pod kierunkiem kpt. M. Późniewskiego, Szczytno 1981, s. 33, 38; AIPN By, 059/1, Raport nr 1, Szubin, 4 III 1945 r., k. 49; AIPN By, 059/1, Doniesienie o wystąpieniu bandy, 9 V 1945 r., k. 111.

kpt. Krawczyk z PPR, komenda wojenna w powiecie nie respektowała zarządzeń i działała poza kontrolą¹⁴.

Zdaniem starosty współpraca administracji z komendantem wojennym była „na ogół dobra”, wzajemnie informowano się o podejmowanych czynnościach. W połowie roku większość komendantów posterunków MO z powiatu w sprawozdaniach uznawała współpracę z komendami za poprawną. Jednak niejednokrotnie zdarzały się wypadki, gdy nie dochodzono do porozumienia¹⁵.

Wojsko sowieckie od pierwszych tygodni swojej obecności na Pomorzu przeprowadzało aresztowania i wywózki do obozów pracy w ZSRS. Pretekstem do zatrzymań było przede wszystkim posiadanie w czasie II wojny światowej III grupy niemieckiej listy narodowej (Deutsche Volksliste, DVL). Wkraczający Sowietci oraz komuniści nie zdawali sobie sprawy ze specyfiki tego zagadnienia. Major Frołow oświadczył, że polskie władze powinny volksdeuschów uznawać za „sprzedawczyków” i „zdrajców” oraz nakazał przekazywanie ich komendzie wojennej, która miała zamiar wykorzystywać ich do prac na rzecz wojska. Jednakże w związku z tym, że omawiane ziemie podczas okupacji zostały wcielone do Kraju Warty, gdzie nie istniał przymus przy nadawaniu III grupy, deportacje były ograniczone. Z powiatu szubińskiego wywieziono „jedynie” 65 osób (w jedenastu przypadkach udało się ustalić ich dane osobowe)¹⁶. Przy tak małej skali wywózki mogły nie wzbudzać aż tak negatywnych emocji w stosunku do Sowietów, jak miało to miejsce w innych częściach województwa pomorskiego, np. w Bydgoszczy czy Grudziądzu, skąd zabrano tysiące osób.

Wiele zarządzeń i poczynań Armii Czerwonej utrudniało – czasami w dużym stopniu – pracę polskich urzędów, instytucji, milicji. Zabranie tylu tysięcy mieszkańców do prac przy fortyfikacjach uniemożliwiało szybkie uruchamianie zakładów i przedsiębiorstw. We wrześniu, gdy Sowietci zabierali ludzi i konie do prac przy sianie, akcja siewna w powiecie była zahamowana, ponieważ chłopcy nie mogli pracować na własnych polach.

¹⁴ A. Kurowski, *Józef Ulatowski (1899–1986)*, „Duch i Czas” 2012, t. 8, s. 134–135; APB, KP PPR Sz, 11, Sprawozdanie z działalności Komitetu Powiatowego PPR w Szubinie za czas od 15 do 31 marca 1945 r., Szubin, 31 III 1945 r., k. 16v; Zob. także A. Ciżmowska, *Życie polityczne w czasach Polski Ludowej* [w:] *Dzieje Kcyni i okolic*, red. W. Jastrzębski, Kcynia 1993, s. 192.

¹⁵ APB, UWP By, 608, Sprawozdanie sytuacyjno-polityczne i bezpieczeństwa od chwili objęcia powiatu przez władze polskie do końca maja 1945 r., Szubin, 4 VI 1945 r., k. 7–8.

¹⁶ APB, SP Sz, 9, Protokół z zebrania burmistrzów, wójtów, sołtysów i komendantów milicji powiatu szubińskiego w Szubinie w sali Hotelu Centralnego dnia 24 lutego 1945 r., b.d., k. 20; M. Golon, *Polityka radzieckich władz...*, s. 81, 83.

Administratorzy majątku Szubin-wieś prosili starostę, by przyczynił się do zniesienia nadzoru sowieckiego porucznika. Wskazywali, że nie miał on pojęcia o rolnictwie, a swoimi poleceniami utrudniał prace i zniechęcał pracowników¹⁷.

W tym kontekście problematyczne było zajmowanie lokali i budynków przez wojsko. W czerwcu do Szubina przybył sowiecki sztab, który stanął w siedzibie PUBP. Funkcjonariusze musieli opuścić gmach i przez kilka tygodni nie mogli znaleźć odpowiedniego miejsca, by się zainstalować. Podobnie komunistyczna organizacja Związek Walki Młodych z uwagi na zajęte lokale nie mogła przystąpić do prac w pełnym zakresie. Wojsko zajęło także baraki oraz wygodne koszary przygotowane specjalnie dla przesiedleńców, co paraliżowało akcję ich osiedlenia¹⁸.

Oprócz tego żołnierze kwaterowali w prywatnych lokalach. U sześciu osobowej rodziny we wsi Wolwark od maja przebywało siedmiu żołnierzy. Korzystali ze wspólnej kuchni, niszczyli zabudowania, uniemożliwiali w dużym stopniu codzienne funkcjonowanie. Pod koniec stycznia 1946 r. właścicielka wystosowała prośbę do starosty o usunięcie czerwonoarmistów, zaznaczając, że rezygnuje z wszelkich innych pretensji, byle tylko Rosjanie opuścili jej mieszkanie¹⁹.

W ciągu roku ogromnym problemem dla mieszkańców i władz były naganne zachowanie żołnierzy Armii Czerwonej oraz popełniane przez nich przestępstwa. Edmund Kalinowski z Szubina zapamiętał ich jako wiecznie pijanych, poszukujących alkoholu i sięgających po broń z byle powodu²⁰. W rodzinnym domu Haliny Nosek kwaterowało kilku czerwonoarmistów. Odchodząc, ukradli złotą biżuterię i cenne drobiazgi. Grozili przy tym śmiercią na wypadek, gdyby Polacy zgłosili popełnienie przestępstwa. Zachowały się relacje, w których świadkowie podawali, że

¹⁷ APB, SP Sz, 9, Sprawozdanie z 9 zebrania burmistrzów i wójtów oraz dodatkowo zwolanych komendantów Milicji Obywatelskiej powiatu, odbytego w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie w dniu 22 VI 1945 r., b.d., k. 67; APB, SP Sz, 27, [Pismo administracji majątku Szubin-wieś do starosty powiatowego w Szubinie], Szubin-wieś, 5 VII 1945 r., k. 13; APB, SP Sz, 27, Pismo starosty powiatowego, Tadeusza Jarocińskiego, do marszałka Konstantego Rokossowskiego w Lignicy przez Urząd Wojewódzki Pomorski w Bydgoszczy, Szubin, 22 VIII 1945 r., k. 31.

¹⁸ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej AAN), Ministerstwo Informacji i Propagandy w Warszawie, 609, Sprawozdanie ze zjazdu kierowników Miejskich i Powiatowych Oddziałów Informacji i Propagandy z dnia 15 VI 1945 r., b.d., k. 33; *Rok 1945. Województwo Pomorskie. Sprawozdania pełnomocników rządu i wojewody*, red. R. Kozłowski, Warszawa 1997, s. 73.

¹⁹ APB, Pełnomocnik ds. związanych z Armią Czerwoną na Województwo Pomorskie (dalej PdsAC By), 2, Pismo starosty powiatowego do Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Bydgoszczy, Szubin, 29 I 1946 r., b.p.

²⁰ *Zadziałala V kolumna...*, s. 122.

kradzieże były powszechne, a żołnierze kradli w zasadzie wszystko. Ficek wspominała, że „zaczęli gwałcić kobiety, chlali wódkę i bimber”, a według Haliny Miler „to bandy całą gębą były. Na wozy pakowali i wywozili”²¹.

Oprócz przestępstw w powiecie miał miejsce masowy i systemowy zabór inwentarza żywego, zbiorów i produktów rolnych, przedmiotów codziennego użytku oraz zajmowanie i kontrolowanie przedsiębiorstw, majątków, ośrodków kultury rolnej. Uznawano je za ponemieckie i traktowano jako zdobycz wojenną. Pamiętać trzeba, że los tutejszego chłopstwa podczas wojny był ciężki. Niemcy odbierali rolnikom gospodarstwa z plonami i całym wyposażeniem, a w 1945 r. konfiskowali je Sowietom. Lokalne władze uważały, że zbiory pszenicy z 1944 r. powinny być przekazane polskiej administracji jako odszkodowanie za straty spowodowane przez Niemców w 1939 r., jednak ostatecznie zostały one zabrane przez Armię Czerwoną²².

W drugiej połowie marca polska administracja dysponowała już większością zakładów przemysłowych w powiecie. Jednym z największych i najważniejszych ośrodków był zakład w Piechcinie, przekazany pod koniec tego miesiąca²³. Wiosną komendantura wojenna z Szubina skonfiskowała 160 t zboża od chłopów z gminy Chomętowo i 30 t pszenicy ze stolicy powiatu. Pod koniec maja MO odnotowała na punkcie ładunkowym w Szubinie wywóz 101 wagonów bydła (558 szt.), 1 wagon koni (8 szt.), 11 wagonów siana i słomy, pół wagonu wełny, 2 wagony mebli (fortepiany, kanapy, fotele etc.), 2 wagony ospy i śrutu oraz 2 wagony sprzętów²⁴.

Co najmniej od maja w powiecie działała komisja, która przejmowała m.in. bydło i trzodę chlewną przekazywane przez Armię Czerwoną. W jej skład wchodził dwaj delegaci Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego

²¹ H. Nosek, *Wspomnienie z 1945 roku. Jak przychodziła „wolność”*, „Pałuki”, 26 III 1993, s. 9; *Mordy w ogrodzie starosty...*, s. 80; *Cygara w drewnianym pudełku* [w:] *Pocztówki znad krawędzi przeszłości – dialog pokoleń*, cz. 3, red. K. Czechowska, Szubin 2012, s. 53; zob. także *Mieszanka niepewności, obaw i zwykłego ludzkiego strachu* [w:] *Pocztówki...*, s. 135; „*Wiosna w Japonii*” [w:] *Pocztówki...*, s. 111; *Noce w wozach albo stodolach* [w:] *Pocztówki...*, cz. 2, s. 33; *Mecz z radzieckimi tankistami* [w:] *Pocztówki...*, cz. 3, s. 11; *Zabierano Polaków do Domu Polskiego* [w:] *Pocztówki...*, cz. 2, s. 110; *Potraskali figurę św. Rocha* [w:] *Pocztówki...*, s. 62.

²² APB, SP Sz, 27, Pismo Mariana Janiszewskiego, Szubin, 3 IX 1945 r., k. 43; APB, UWP By, 706, [Sprawozdanie przygotowane dla Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Bydgoszczy], Bydgoszcz, 15 VIII 1945 r., k. 15.

²³ M. Golon, *Polityka radzieckich władz...*, s. 207; A. Majszak, *Historia Kombinatu Cementowo-Wapienniczego w Bielawach. Ponad 140-letnia tradycja*, „Pałuki”, 11 I 2001, s. 15.

²⁴ APB, Wojewódzki Urząd Ziemski Pomorski w Bydgoszczy, 51, Memoriał wojewody pomorskiego w Bydgoszczy do marszałka Konstantego Rokossowskiego, Bydgoszcz, 29 I 1946 r., b.p.; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 20 do 31 maja 1945 r. z terenu powiatu szubińskiego, Szubin, 2 VI 1945 r., k. 38.

w Bydgoszczy, inspektor Pomorskiej Izby Rolniczej, komisarz ziemski, dwóch pracowników starostwa oraz przedstawiciel Spółdzielni „Społem”²⁵. W tym czasie w gminach Barcin-wieś, Łabiszyn i Chomętowo przejęto 2500 krów, 1800 cieląt, 1200 świń i 2500 owiec²⁵.

W czerwcu we wsi Stanisławka pięciu czerwoarmistów ograbiło mieszkańców (rodzinę Tchorzewskich, Petronelę Techanowską), kradnąc rowery, bieliznę, obuwie i żywność. Próbującego interweniować milicjanta rozbroili, pobili oraz okradli z roweru i pieniędzy. W tym samym miesiącu w Kcyni przywłaszczyli sobie drewno ze stacji kolejowej. W gminie Łabiszyn zabrali gospodarzowi krowę i dwie świnię. Tam też zabrali klucze od gorzelnii i wywieźli zapasy spirytusu. Z kolei władze sowieckie przekazały gminie Samokłęski Małe 693 sztuki bydła, 724 owce i 57 świń²⁶.

W lipcu żołnierze obrabowali gospodarstwa we wsi Kowalewo. Groząc bronią, dokonali kradzieży w Szubinie-Wybudowaniu, leśniczówce w Arnoldowie oraz we wsiach Smolniki i Żakowo, skąd zabrali inwentarz żywy i odzież. Dziesięciu żołnierzy napadło na mieszkanie komendanta posterunku MO w Rynarzewie, któremu ukradli odzież, zegarek i broń. Wójtowi gminy Łabiszyn z prywatnego mieszkania zabrano fortepian. Zawiadomienia o rabunkach mienia prywatnego i gwałtach oraz kradzieżach owiec z pastwisk spływały niemal ze wszystkich gromad w gminie Sipiory. Z magazynu w Kcyni krasnoarmiejcy wywieźli dwa duże wozy surowych skór. Zarekwirowali też: w majątku Grocholín ok. 280 q pszenicy i 200 sztuk drobiu, w gminach Królikowo, Samokłęski i Chomętowo zboże ze 150 ha jęczmienia, 200 ha pszenicy i 2 tys. ha żyta. Z gospodarstw w gminie Łabiszyn zabrano 2250 cetnarów ziemniaków i zwierzęta. Do lipca wojsko obsadzało czternaście majątków na terenie powiatu²⁷.

²⁵ APB, SP Sz, 9, Sprawozdanie z 8 zebrania burmistrzów, wójtów i agronomów odbytego w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie w dniu 1 czerwca 1945 r., b.d., k. 47; APB, UWP By, 608, Sprawozdanie sytuacyjno-polityczne i bezpieczeństwa od chwili objęcia powiatu przez władze polskie do końca maja 1945 r., Szubin, 4 VI 1945 r., k. 8.

²⁶ AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne od dnia 4 VI 1945 r. do 9 VII 1945 r., Szubin, 8 VII 1945 r., k. 42; AIPN By, 059/1, Raport, b.d., k. 125; APB, SP Sz, 9, Sprawozdanie z 9 zebrania burmistrzów i wójtów oraz dodatkowo zwołanych komendantów Milicji Obywatelskiej powiatu odbytego w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie w dniu 22 VI 1945 r., b.d., k. 75; APB, UWP By, 717, Pismo starosty powiatowego do Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Bydgoszczy, Szubin, 28 VI 1945 r., k. 43.

²⁷ M. Golon, *Polityka radzieckich władz...*, s. 285, 290; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne od dnia 4 VI 1945 r. do 9 VII 1945 r., Szubin, 8 VII 1945 r., k. 44; APB, SP Sz, 27, Telefonogram Zarządu Gminy Łabiszyn, Łabiszyn, 6 VII 1945 r., k. 7; *ibidem*, Pismo Zarządu Gminy Sipiory do starostwa powiatowego w Szubinie, Sipiory, 21 VII 1945 r., k. 19; *ibidem*, Pismo starosty powiatowego, Tadeusza Jarońskiego, do marszałka Konstantego Rokossowskiego w Lignicy przez Urząd Woje-

Łącznie od stycznia do lipca z gminy Chomętowo Armia Czerwona zabrała m.in. masło, śmietanę, twaróg, jajka i mleko na kwotę 18 tys. zł, ponad 500 świń, ponad 100 koni, 250 sztuk bydła jałowego, ponad 250 krów dojnych, 18 maszyn do szycia, 16 kanap, 40 wozów, a do tego m.in. 395 q żyta, 318 q jęczmienia, 464 q owsa, 906 q mieszanki, 1650 q ziemniaków. Analogicznie z gromady Szubin-wieś wywozła m.in. 100 q żyta, 154 q jęczmienia, 252 q mieszanki, 10 q pszenicy, 62 świnie, 48 sztuk bydła jałowego, 8 krów dojnych, 36 koni, 15 wozów, 15 uli i wyposażenie szkoły rolniczej²⁸.

W czasie likwidowania komend wojennych sowieckie dowództwo wydało okólnik, który zakazywał jednostkom koszenia i zabierania siana. Mimo to w gminie Sipiory zajęto 300 ha łąk, skoszono 10 proc. ogólnego areалу łąk w gminie Samokłęski Małe, 70 proc. łąk w gminie Chomętowo oraz 203 ha łąk w gminie Szubin. W gminie Królikowo zajęto 80 mórg łąk oraz wydzielono do swojej dyspozycji połowę ogólnego obszaru zasianego żyta i cały obszar jęczmienia zimowego. Oprócz tego ogromne szkody powodowało wypasanie przez wojsko bydła transportowanego na wschód. W ten sposób zniszczono 30 ha łąk w gminie Łabiszyn, 70 proc. łąk w gminie Samokłęski Małe i całkowicie zdewastowano łąki wokół Barcina. W konsekwencji sianokosy i zbiory zbóż były bardzo słabe²⁹.

W połowie roku Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych polecało Wojewódzkiemu Urzędowi Ziemskiemu w Bydgoszczy zażalenia na działalność Sowietów w sprawach żniwnych kierować do marszałka Konstantego Rokossowskiego. W lipcu Antoni Alster, pełniący wówczas funkcję Pełnomocnika Tymczasowego Rządu RP przy II Froncie Białoruskim, przekazał staroście powiatowemu treść rozkazu naczelnika Tyłów Północnej Grupy Wojsk z dnia 30 czerwca 1945 r. nr 0279, zgodnie z którym wszystkie zakłady przemysłowe, fabryki i przedsiębiorstwa miały zostać bezzwłocznie przekazane przez wojska sowieckie polskim władzom.

wódzki Pomorski w Bydgoszczy, Szubin 22 VIII 1945 r., k. 29; APB, SP Sz, 27, Pismo Powiatowego Urzędu Ziemskiego w Szubinie, Szubin, 13 IX 1945 r., k. 73; *ibidem*, Protokół z 15 posiedzenia burmistrzów, wójtów i agronomów gminnych oraz dodatkowo zwołanych komendantów Posterunków MO i referentów świadczących rzeczowych odbytego w dniu 9 listopada 1945 r. o godz. 10 w sali posiedzeń Starostwa Powiatowego w Szubinie, b.d., k. 169; APB, UWP By, 608, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego w Szubinie za lipiec 1945 r., Szubin, 4 VIII 1945 r., k. 40–41.

²⁸ APB, SP Sz, 27, [Protokół, Zarząd Gminy w Chomętowie], b.d., k. 89, 93; *ibidem*, [Protokół], b.d., k. 95; *ibidem*, [Protokół, Zarząd Gminy w Chomętowie], b.d., k. 97, 99; *ibidem*, Protokół, Żędowo, 4 VII 1945 r., k. 101; *ibidem*, [Protokół, Zarząd Gminy w Chomętowie], b.d., s. 103; *ibidem*, [Protokół spisany 4 VII 1945 r.], b.d., k. 105, 111.

²⁹ APB, SP Sz, 9, Sprawozdanie z 10 zebrania burmistrzów, wójtów i agronomów gminnych odbytego w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie w dniu 6 lipca 1945 r., b.d., k. 87–91, 95.

Jednocześnie zalecił staroście działania w tym kierunku. Po niespełna dwóch tygodniach starostwo przygotowało odpowiedź, w której informowało Alstera, że interwencje w ww. sprawie nie odniosły żadnych skutków i Sowietci w dalszym ciągu działali poza jakąkolwiek kontrolą. W tamtym czasie zakazywali nawet rolnikom korzystać z ich własnych łąk. W związku z tym nie mogli oni kopać torfu na opał, co z kolei miało poważne konsekwencje jesienią i zimą. Do starostwa wpłynęło kolejne pismo z Zarządzeniem Fieofana Łagunowa nr 619 z 19 lipca 1945 r., w którym podtrzymywał wytyczne z poprzedniego rozkazu³⁰. Od tego czasu dochodziło do przekazywania polskim władzom produktów rolnych i zwierząt.

Jednak w dalszym ciągu miały miejsce kradzieże i konfiskaty. W sierpniu żołnierze zabrali z mieszkania we Władysławowie towary kolonialne i monopolowe, a z mieszkania we wsi Rudy – odzież damską i męską. We wsi Olek w nocy dokonywali rabunków (m.in. biżuterii i 700 zł), rozbroili patrol MO i uciekli. Na szosie Zalesie-Szubin zabrali rolnikowi dwa konie i wóz. Kradzione dobra spieniężali zaś bez zbędnych ceregieli: w Chomętowie gospodarzowi Pawlickiemu ukradli siedem owiec, a następnie sprzedawali je w tej samej gromadzie po 500 zł za sztukę. W Kcyni handlowali zmagazynowanymi przez siebie przedmiotami, m.in. pochodzącymi ze szpitala³¹.

W tym okresie miał miejsce brutalny napad we wsi Wymysłowo. U rolnika Bronisława Pasternaka czerwonoarmiści zażądali noclegu, jedzenia i picia. Następnie spędzili obecnych do toalety, zakazali odzywać się – pod groźbą zastrzelenia – i splądrowali zabudowania. Zabrali konia, dwie świnię, dziesięć gęsi, sześć kaczek, które pozabijali na miejscu, a także mnóstwo rzeczy codziennego użytku i odzież (rower, maszyny, zegary, koce, płaszcze, poduszki, ręczniki i wiele innych). Sowietci złorzeczyli polskim żołnierzom, a domownikom mówili, że zamordują ich jak zwierzęta. Próbowali zgwałcić żonę gospodarza, ta jednak uwolniła się,

³⁰ APB, SP Sz, 27, Pismo Pełnomocnika Tymczasowego Rządu RP przy II Froncie Białoruskim, ppłk. Antoniego Alstera, do starosty powiatowego szubińskiego, Bydgoszcz, 2 VII 1945 r., k. 1; *ibidem*, Pismo Zarządu Gminy w Łankowicach do starosty powiatowego w Szubinie, Łankowice, 7 VII 1945 r., k. 9; *ibidem*, Materiał do interwencji dla Pełnomocnika Rządu Jedności Narodowej przy II Froncie Białoruskim, Szubin, 17 VII 1945 r., k. 15; *ibidem*, [Pismo do starosty powiatowego w Szubinie], Bydgoszcz, 19 VII 1945 r., k. 17; *ibidem*, [Protokół], Szubin, 8 VIII 1945 r., k. 51; *ibidem*, [Protokół], 16 X 1945 r., k. 61.

³¹ AIPN By, 204/49, Kontrola dochodzeń, k. 10; AIPN By, 204/30, Kontrola dochodzeń, k. 1; APB, SP Sz, 27, Pismo starosty powiatowego, Tadeusza Jarocińskiego, do marszałka Konstantego Rokossowskiego w Lignicy przez Urząd Wojewódzki Pomorski w Bydgoszczy, Szubin 22 VIII 1945 r., k. 33; *ibidem*, Pismo starosty powiatowego, Tadeusza Jarocińskiego, do marszałka Konstantego Rokossowskiego w Lignicy przez Urząd Wojewódzki Pomorski w Bydgoszczy, Szubin, 7 IX 1945 r., k. 45, 47.

otrzymawszy jedynie mocne uderzenie. Po wszystkim Polacy mieli im po rosyjsku podziękować za odwiedzin. Odjeżdżając, oddali kilka strzałów w kierunku domu. Pasternak napisał poruszający list do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Bydgoszczy. Podkreślił w nim, że jest synem biednego gospodarza, a w wyniku kradzieży stracił cały dobytek, na który pracował dwadzieścia lat. Zaznaczył również, że ograbiona z ubrań trójka jego dzieci nie mogła uczęszczać do szkoły. Pismo kończył stwierdzeniem, że jego rodzina nigdy nie zapomni tego wydarzenia. Tej samej nocy ta sama grupa dokonała przestępstw we wsiach Olek, Głębozeczek i Tur. Milicjanci wysłani do zatrzymania przestępców zostali rozbrojeni i okradzeni³².

Latem komendanci wojenni zatrzymywali klucze do gorzelni w powiecie i sprzedawali spirytus. W przypadku, gdy ich nie posiadali, zrywali plomby, jak w gorzelni w Samokłeskach Małych, skąd ukradli 400 l spirytusu. Nasiliły się też kradzieże dokonywane przez przejeżdżające jednostki sowieckie, zabierające gospodarzom inwentarz żywy³³.

W tym czasie komisja powołana przed władze powiatowe załatwiała sprawy zatargów Armii Czerwonej z ludnością. Tworzyli ją: dowódca pułku WP mjr Cejcyń, starosta Tadeusz Jarociński i zastępca komisarza ziemskiego. Polski dowódca przedłożył komendantowi wojennemu Szubina wykaz krzywd wyrządzonych przez czerwonoarmistów. Jak wskazano, kilka wypadków miało miejsce w Barcinie, gdzie np.: z piekarni Rogowskiej zabrano 267 kg chleba, a przy tym pobito piekarza i zelżono właścicielkę; z mleczarni zabierano siłą produkty, grożąc przy tym rozstrzelaniem, a wystawione na tę okoliczność dokumenty – jako dowody – oficer zniszczył; komendant wojenny skonfiskował prawie 13 tys. litrów spirytusu³⁴.

We wrześniu odnotowano rabunki we wsiach Dąbie Nowe i Rzywno (ukradziono rolnikowi dwa konie). We wsi Stanisławka żołdaci okradli

³² AIPN By, 034/5, Doniesienie Bronisława Pasternaka, Samokłęski, 25 VIII 1945 r., k. 49–50; AIPN By, 034/3, Raport dekadowy Sekcji I Wydziału do Walki z Bandytyzmem WUBP w Bydgoszczy za okres od 30 VIII do 10 IX 1945 r., Bydgoszcz, 10 IX 1945 r., k. 47; AIPN By, 059/35, Sprawozdanie za okres od 29 VIII do 9 IX 1945 r., 9 IX 1945 r., k. 10.

³³ APB, SP Sz, 27, Pismo starosty powiatowego, Tadeusza Jarocińskiego, do marszałka Konstantego Rokossowskiego w Lignicy przez Urząd Wojewódzki Pomorski w Bydgoszczy, Szubin 22 VIII 1945 r., k. 31; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne od dnia 4 VI 1945 r. do 9 VII 1945 r., Szubin, 8 VII 1945 r., k. 42; *ibidem*, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 10 do 20 czerwca 1945 r., Szubin, 19 [20] VI 1945 r., k. 45; *ibidem*, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 10 do 20 sierpnia 1945 r. z terenu powiatu szubińskiego, Szubin, 20 VIII 1945 r., k. 48.

³⁴ APB, UWP By, 706, Sprawozdanie z wyjazdów Komisji w sprawie zwrotu mienia polskiego zabranego przez jednostki Armii Czerwonej, Bydgoszcz, 28 VIII 1945 r., k. 20.

gospodarza Bejmę, zabierając ubrania, bieliznę, świnie, gęsi i kaczki oraz tysiąc złotych. Pod koniec września lotna banda sowiecka ograbiła gospodarzy w Bielawach i Szkocji, zabierając m.in. odzież, radio, żywność, zwierzęta oraz pieniądze, w tym gotówkę pochodzącą z podatków, będącą w posiadaniu agronoma Wojciecha Malewicza. Uważano, że ta grupa najprawdopodobniej przyjeżdżała z Bydgoszczy. Mieszkańcy informowali, że w powiecie grasowało czterech uzbrojonych żołnierzy Armii Czerwonej, którzy jeździli samochodem, terroryzowali rodziny i okradali je. W gminie Samokłęski miały miejsce cztery takie wypadki. Z majątku Szubin-wieś zabrano dwanaście koni i dziesięć wołów, a oprócz tego utrzymywano tam z polskich zapasów ponad sto koni Armii Czerwonej. Wyprowadzono też z tego terenu rasowe źrebaki. We wrześniu Armia Czerwona wciąż dysponowała magazynami spirytusu w powiecie (ok. 70 tys. litrów) i zajmowała co najmniej jeden majątek – Szubin-wieś³⁵.

W październiku w gromadzie Paulina ok. dziesięciu żołnierzy okradło rolnika Maksymiliana Króla (zabrali owce, 100 kg mąki, 200 kg ziemniaków) i właścicielkę sklepu spożywczego Klarę Paprzycką (ukradli cukierki i tytoń). Dokonano też kilku kradzieży na szosach powiatowych, gdzie obrabowano mieszkańców Łabiszyna – jednego na kwotę 10 tys. zł, drugiego 1225 zł – oraz mieszkańca wsi Smogorzewo. Stacjonujący w Szubinie sowieccy telegrafści dopuszczali się częstych kradzieży w okolicy. W tym czasie wojsko w dalszym ciągu nadzorowało młyn w Łabiszynie i majątek Żurczyn. Jeszcze w marcu 1946 r. sowiecka załoga stała w jednym majątku³⁶.

W ciągu roku żołnierze łowili duże ilości ryb, używając do tego granatów i tym powodując niebezpieczeństwo zniszczenia śluz. Plagą były

³⁵ AIPN By, 034/3, Raport dekadowy Sekcji I WB za okres od dnia 30 VIII do 10 IX 1945 r., Bydgoszcz, 10 IX 1945 r., k. 37; AIPN By, 059/35, Sprawozdanie za okres od 29 VIII do 9 IX 1945 r., 9 IX 1945 r., k. 10; *ibidem*, Sprawozdanie Wydz. WB pow. Szubin za okres sprawozdawczy od 9 IX do 19 IX 1945 r., b.d., s. 11; *ibidem*, Sprawozdanie za okres 19–29 IX 1945 r., k. 12v; AIPN By, 204/49, Kontrola dochodzeń, k. 16; APB, UWP By, 706, Sprawozdanie Aleksandra Lisowskiego Pełnomocnika do spraw związanych z Armią Czerwoną, Bydgoszcz, 15 IX 1945 r., k. 33–35; APB, SP Sz, 27, Pismo Powiatowego Urzędu Ziemskiego w Szubinie, Szubin, 13 IX 1945 r., k. 73; APB, UWP By, 589, Pismo starosty powiatowego w Szubinie do Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Bydgoszczy, Szubin, 28 IX 1945 r., k. 129.

³⁶ AIPN By, 204/49, Kontrola dochodzeń, k. 14, 16; APB, UWP By, 706, Sprawozdanie S. Smoniewskiego z objazdu powiatów, Bydgoszcz, 10 X 1945 r., k. 47; APB, SP Sz, 9, Protokół z 15 posiedzenia burmistrzów, wójtów i agronomów gminnych oraz dodatkowo zwołanych komendantów Posterunków MO i referentów świadczeń rzeczowych odbytego w dniu 9 listopada 1945 r. o godz. 10 w sali posiedzeń Starostwa Powiatowego w Szubinie, b.d., k. 163, 169; APB, PdsAC By, 2, Pismo sołtysa gromady Paulina do Urzędu Gminnego w Sipiorach, 29 X 1945 r., b.p.; M. Golon, *Polityka radzieckich władz...*, s. 290.

klusownictwo i polowania w lasach – w leśnictwie Smolno wybito niemal wszystkie zwierzęta. Czerwonoarmiści masowo i systematycznie wycinali drzewa i kradli drewno, co wpływało ujemnie na gospodarkę leśną. Gajowi wielokrotnie informowali o kradzieżach – do listopada wartość zabranego drewna sięgnęła kwoty 78 571 zł³⁷.

Krasnoarmiejcy dokonywali przy tym zupełnie bezmyślnych dewastacji: przejeżdżając przez wieś Tur, zniszczyli Franciszkowi Nosalowi siedem uli. W Szczepicach, obozując w lesie, spowodowali pożar, który pochłonął 6 ha poszycia leśnego – straty obliczono na 1500 zł. Być może na ich konto można też zaliczyć wzniesienie pożaru, w którym spłonęły 3 ha lasu. Edward Staszałek opisywał, jak pewien żołnierz, zupełnie nie zważając na niebezpieczeństwo, wzniecił ogień i w konsekwencji spalił stodołę w jednej z wsi³⁸.

Warto dodać, że powiat grabili nie tylko Sowieci rozlokowani na miejscu, bo czyniły to również jednostki z powiatu wyrzyskiego (zajęcie łąk w gminach Sipiory i Łankowice), a także komenda wojenna z Bydgoszczy (zajęcie 5 ha łąk w gminie Łabiszyn)³⁹.

Grabieże dokonywane przez Armię Czerwoną miały ogromny wpływ na życie i rozwój powiatu. Jedną z najważniejszych konsekwencji zaborów inwentarza żywego i martwego były problemy z odstawianiem przez chłopów obowiązkowych kontyngentów. Nie mieli oni ani zbiorów, ani zwierząt niezbędnych do prac polowych. Sytuację dodatkowo komplikowały takie losowe zdarzenia jak huragan, który w lipcu przeszedł przez województwo i dokonał poważnych zniszczeń. Polskim władzom zależało na

³⁷ APB, Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Bydgoszczy, 21, Pismo Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej w Szubinie do Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Bydgoszczy, Szubin, 27 VIII 1945 r., k. 195; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 20 do 31 sierpnia 1945 r. z terenu powiatu szubińskiego, Szubin, 31 VIII 1945 r., k. 52; AIPN By, 059/35, Raport za okres od 19 VIII do 29 VIII 1945 r., Szubin, 29 VIII 1945 r., k. 8; AIPN By, 059/35, Sprawozdanie za okres od 29 VIII do 9 IX 1945 r., 9 IX 1945 r., k. 10v; APB, PdsAC By, 2, Wykaz doniesień w sprawie kłusownictwa skierowanych do władz wojskowych i cywilnych, b.p.; APB, PdsAC By, 2, Odpis pisma Leśnictwa Państwowego Zamość do Nadleśnictwa Państwowego w Bydgoszczy, Leśnictwo Zamość, 6 II 1945 r., b.p.; APB, PdsAC By, 2, Pismo Nadleśnictwa Państwowego Łabiszyn do starosty powiatowego w Szubinie, Kąpie, 29 X 1945 r., b.p.

³⁸ AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 10 do 20 czerwca 1945 r., Szubin, 19 [20] VI 1945 r., k. 45; APB, UWP By, 608, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego w Szubinie za lipiec 1945 r., Szubin, 4 VIII 1945 r., k. 40–41; *Mieszanka niepewności...*, s. 135.

³⁹ APB, SP Sz, 27, Materiał do interwencji dla Pełnomocnika Rządu Jedności Narodowej przy II Froncie Białoruskim, Szubin, 17 VII 1945 r., k. 15; APB, SP Sz, 9, Sprawozdanie z 10 zebrania burmistrzów, wójtów i agronomów gminnych odbytego w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie w dniu 6 lipca 1945 r., b.d., k. 89.

tym, by rolnicy pobierali pokwitowania za zabrane rzeczy. W ten sposób później można było zaliczać zabór w poczet świadczeń rzeczowych albo dochodzić odszkodowań. Jednak Sowieci odmawiali i nie wydawali takich zaświadczeń, nierzadko grożąc przy tym bronią. W lasach gajowi naciśkali czerwoarmistów, by meldowali o zabieraniu drewna i wydawali dokumenty, jednak udawało się to tylko sporadycznie. Zdarzały się też sytuacje jak ta, gdy w młeczarni w Barcinie w lipcu zastępca komendanta wojennego zażądał wypisanych wcześniej pokwitowań i zabrał je⁴⁰.

Wskazać też można kilka popełnionych przez Sowieców zbrojstw. Według Genowefy Makowieckiej z Wolwarku zabili oni Franciszka Maludzińskiego i mężczyznę o nazwisku Domiński. Zdzisława Cholewińska z Szubina podała, że czerwoarmista zabił Wiesławę Wołkow za to, że się broniła przed gwałtem. W kwietniu trzech żołnierzy w pociągu relacji Kcynia–Szubin raniło dwie kobiety (42 i 18 lat), które wkrótce zmarły w szpitalu. Starsza z kobiet zostawiła schorowanego męża i trójkę dzieci. Wieczorem 8 lipca w Żakowie dwóch Rosjan w mundurach wtargnęło w celach rabunkowych do zagrody braci Jana i Waleriana Wekwertów. Polacy bronili swojego dobytku, więc Sowieci oddali strzały – Walerian został zabity na miejscu, a Jan zmarł w szpitalu. Jednemu z braci żołnierze zabrali zegarek z kieszeni i uciekli. Tragizmu całej sytuacji dodaje fakt, że Walerian zaledwie tydzień wcześniej wrócił do Polski z niemieckiego obozu koncentracyjnego w Dachau, gdzie przebywał od maja 1940 r. We wrześniu Sowieci byli podejrzani o spędzenie płodu mieszkanki wsi Oporowo. Odnotowano śmiertelny wypadek, którego sprawcą był kierowca sowieckiego auta. 30 czerwca wjechał on w Szubinie na ul. Kcyńskiej w stojący tam tabor z polskimi żołnierzami. Jan Romańczuk odniósł obrażenia i po kilku godzinach zmarł w szpitalu⁴¹.

Rejestrowano pobicia i postrzelenia. W czerwcu czerwoarmiści podczas kradzieży pobili w gminie Łabiszyn gospodarza Czechowicza oraz kilka osób z gminy Sipiory. W lipcu w Rynarzewie w trakcie kłótni o kobiety postrzelili Michała Komasińskiego w jego własnym domu.

⁴⁰ APB, SP Sz, 9, Sprawozdanie z 8 zebrania burmistrzów, wójtów i agronomów odbytego w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie w dniu 1 czerwca 1945 r., b.d., k. 51; APB, PdsAC By, 2, Odpis pisma Leśnictwa Państwowego Zamość do Nadleśnictwa Państwowego w Bydgoszczy, Leśnictwo Zamość, 6 II 1945 r., b.p.; APB, PdsAC By, 2, Pismo Nadleśnictwa Państwowego Łabiszyn do starosty powiatowego w Szubinie, Kąpie, 29 X 1945 r., b.p.; APB, SP Sz, 27, Pismo starosty powiatowego, Tadeusza Jarocińskiego, do marszałka Konstantego Rokossowskiego w Lignicy przez Urząd Wojewódzki Pomorski w Bydgoszczy, Szubin, 7 IX 1945 r., k. 45.

⁴¹ *Noce w wozach...*, s. 33; H. Nosek, *Wspomnienie...*, s. 9; APB, UWP By, 723, Pismo starosty powiatowego w Szubinie do Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Bydgoszczy, Szubin, 11 VII 1945 r., k. 175; AIPN By, 204/49, Kontrola dochodzeń, k. 12, 179.

W pierwszej dekadzie września na szosie Kcynia–Szubin zaatakowali zastępcę komendanta powiatowego ds. polityczno-wychowawczych MO w Szubinie i szofera, którym chcieli ukraść motocykl. Napadnięci odnieśli rany postrzałowe. W październiku w Kcyni strzelali na odbywającej się w mieszkaniu zabawie, w efekcie czego doszło do starcia – czerwonoarmista uderzył polskiego żołnierza, na co zareagowali obecni mieszkańcy, którzy zaatakowali Sowieców, wykorzystując do tego krzesła. W mieście rozpoczęła się strzelanina, a Rosjanie rzucali granatami – ranne zostały dwie trzynastoletnie dziewczynki⁴². Ofiar sowieckich strzelanin mogło być zdecydowanie więcej, ponieważ w sytuacjach, gdy za przestępcami ruszał pościg MO, krasnoarmiejcy się ostrzeliwali.

Niezwykle bolesnym i tragicznym doświadczeniem były gwałty na kobietach. Michalina Kosicka wspominała: „[Sowieci] łapali bezbronne dziewczęta i gwałcili je. Raz byłam świadkiem takiej sceny. Było to okrutne i brutalne. Ruscy żołnierze zgwałcili moją 14-letnią koleżankę”. Zdzisława Cholewińska relacjonowała, że gwałty były powszechne, a ona sama uciekała przed żołnierzami do stodoły. By uchronić kobiety, starano się je ukrywać. Krystyna Prybińska wraz z innymi dziewczynami nocowała w piwnicy, a Halina Miler wspominała: „jak było słyhać, że jadą, to dziewczyny chowały się w żyto”⁴³.

W pierwszej dekadzie czerwca milicja odnotowała pięć gwałtów dokonanych przez przejeżdżających czerwonoarmistów. W kolejnej dekadzie trzy: jedną Polkę zgwałciło sześciu żołnierzy, drugą – dwóch, trzecia kobieta była Niemką. Jednak dane te są niepełne, w tym czasie bowiem tylko w gminie Sipiory doszło do gwałtów na kilku kobietach. W lipcu czerwonoarmieści dokonali napadów w Dębogórze. Wtargnęli do jednego z mieszkań,

⁴² AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 1 do 10 września 1945 r. z terenu powiatu szubińskiego, Szubin, 10 IX 1945 r., k. 56; AIPN By, 034/3, Raport dekadowy za okres sprawozdawczy od 29 IX 45 r. do 9 X 45 r., Bydgoszcz, 10 X 1945 r., k. 65; AIPN By, 059/1, Raport Kierownika Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Szubinie, b.d., k. 14; AIPN By, 059/1, Raport, b.d., k. 125; APB, UWP By, 608, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego w Szubinie za lipiec 1945 r., Szubin, 4 VIII 1945 r., k. 38; APB, SP Sz, 9, Sprawozdanie z 9 zebrania burmistrzów i wójtów oraz dodatkowo zwołanych komendantów Milicji Obywatelskiej powiatu odbytego w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie w dniu 22 VI 1945 r., b.d., k. 75; *Raport, Szubin, 9 X 1945 r.* [w:] *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Pomorzu i Kujawach (lutym–grudzień 1945)*, red. B. Binaszewska, P. Rybarczyk, wstęp P. Rybarczyk, wybór i oprac. K. Bartosik i in., Warszawa–Bydgoszcz–Gdańsk 2010, s. 273–274.

⁴³ *Potrzaskali figurę...*, s. 62; „*Wiosna w Japonii*”..., s. 111; *Zadziałała V kolumna...*, s. 122; *Mordy w ogrodzie starosty...*, s. 80; *Snopek siana pod stołem* [w:] *Pocztówki...*, cz. 3, s. 39; *Lekarz z czarnym BMW* [w:] *Pocztówki...*, cz. 3, Szubin 2012, s. 84; Wywiad z Krystyną Prybińską, Miastowice, 21 II 2012 r. [w:] *Z archiwum pamięci – obraz Kcyni we wspomnieniach mieszkańców*, Kcynia 2012, s. 112; *Cygara w drewnianym pudelku...*, s. 53.

w którym trzykrotnie zgwałcili 45-letnią kobietę. We wsi Rady czterech żołnierzy zgwałciło szesnastoletnią dziewczynę – jej stan określono później jako beznadziejny. W sierpniu przejeżdżający żołnierze zgwałcili na szosie Annę K. We wrześniu w miejscowości Bielawy dokonali brutalnych gwałtów na J.F. i M.Sz., bijąc je przy tym dotkliwie, ponieważ stawiały opór⁴⁴. Oprócz tego w ciągu roku komendanci posterunków MO z terenu powiatu wielokrotnie informowali o próbach gwałtów, których szczęśliwie udało się uniknąć.

Odrębnym tematem są gwałty dokonywane przez czerwoarmistów na Niemkach. Na terenie powiatu organizowano specjalne obozy dla Niemców. Kierownik PUBP w Szubinie zwracał uwagę ich komendantom, by nie dopuszczali do przestępstw na kobietach i by natychmiast zawiadamiali o takich wypadkach.

Odnutowywano także wspólne przestępstwa czerwoarmistów i Polaków. We wsi Stanisławka w gminie Samokłęski kradzieży dokonywało dwóch mężczyzn w polskich mundurach i jeden w mundurze sowieckim. W październiku trzech żołnierzy sowieckich i dwóch polskich (z oddziału aprowizacyjnego) ukradło czternaście owiec z majątku w gminie Łankowice. We wsi Izabela sowieccy żołnierze i Polak ukradli z domu rower, suknię i obrus⁴⁵.

Polskie władze lokalne sporządzały statystyki i wykazy przestępstw popełnionych przez Sowietów. Według zachowanej dokumentacji milicja zarejestrowała: w czasie od 15 do 30 kwietnia – 15 kradzieży (nadmienić należy, że były to wszystkie tego typu przestępstwa zanotowane w tym okresie); w pierwszej dekadzie czerwca – 2, a łącznie w całym czerwcu – 13 (głównie rowerów, spirytusu, narzędzi, odzieży); w drugiej i trzeciej dekadzie sierpnia – po 14; w pierwszej dekadzie września – 9⁴⁶.

⁴⁴ AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 1 do 10 czerwca 1945 r. z terenu powiatu szubińskiego, Szubin, 10 VI 1945 r., k. 39; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 10 do 20 czerwca 1945 r., Szubin, 19 [20] VI 1945 r., k. 45; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne od dnia 4 VI 1945 r. do 9 VII 1945 r., Szubin, 8 VII 1945 r., k. 44; AIPN By, 204/49, Kontrola dochodzeń, k. 8; APB, SP Sz, 9, Sprawozdanie z 9 zebrania burmistrzów i wójtów oraz dodatkowo zwołanych komendantów Milicji Obywatelskiej powiatu odbytego w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie w dniu 22 VI 1945 r., b.d., k. 71; APB, UWP By, 608, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego w Szubinie za lipiec 1945 r., Szubin, 4 VIII 1945 r., k. 38–40; APB, UWP By, 589, Pismo starosty powiatowego w Szubinie do Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Bydgoszczy, Szubin, 28 IX 1945 r., k. 129.

⁴⁵ AIPN By, 059/1, Sprawozdanie od 9 IX do 19 IX 1945 r., b.d., k. 157; AIPN By, 034/5, Telefonogram nr 435/54/45, 6 X 1945 r., k. 112; AIPN By, 204/49, Kontrola dochodzeń, k. 5.

⁴⁶ Archiwum IPN w Warszawie, 1550/795, Raport za czas od 15 do 30 kwietnia 1945 r., Bydgoszcz, 11 V 1945 r., k. 26; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 1 do 10 czerwca 1945 r. z terenu powiatu szubińskiego, Szubin, 10 VI 1945 r., k. 39; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne od dnia 4 VI 1945 r. do 9 VII 1945 r.,

Miesięczne podliczenia przestępstw popełnianych przez czerwonarmistów sporządzał starosta powiatowy. Ich rodzaj i liczbę prezentuje tabela 1. O ich skali świadczy fakt, że w lipcu w powiecie dokonano ogółem 108 różnych kradzieży, z czego 67 dopuścili się żołnierze sowieccy (62 proc.)⁴⁷.

Tabela 1. Miesięczne wykazy przestępstw popełnionych przez żołnierzy Armii Czerwonej, sporządzone przez starostę powiatowego

Miesiąc	Rodzaj przestępstwa	Liczba
Lipiec	–	67
Sierpień	zabójstwa i uszkodzenia ciała	2
	gwałty	3
	rabunki	2
	kradzieże	64
	podpalenia	2
	niszczenie zbiorów	4
	inne przestępstwa	10
Wrzesień	zabójstwa i uszkodzenia ciała	2
	gwałty	2
	rabunki	11
	kradzieże	29
	podpalenia	1
	niszczenie zbiorów	1
	inne przestępstwa	9

Szubin, 8 VII 1945 r., k. 42; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 10 do 20 sierpnia 1945 r. z terenu powiatu szubińskiego, Szubin, 20 VIII 1945 r., k. 49; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 20 do 31 sierpnia 1945 r. z terenu powiatu szubińskiego, Szubin, 31 VIII 1945 r., k. 52; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 1 do 10 września 1945 r. z terenu powiatu szubińskiego, Szubin, 10 IX 1945 r., k. 56.

⁴⁷ APB, UWP By, 608, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego w Szubinie za lipiec 1945 r., Szubin, 4 VIII 1945 r., k. 41.

Miesiąc	Rodzaj przestępstwa	Liczba
Październik	zabójstwa i uszkodzenia ciała	2
	gwałty	1
	rabunki	7
	kradzieże	17
	podpalenia	–
	niszczenie zbiorów	1
	inne przestępstwa	3
Listopad	zabójstwa i uszkodzenia ciała	1
	gwałty	–
	rabunki	4
	kradzieże	19
	podpalenia	–
	niszczenie zbiorów	2
	inne przestępstwa	7
Łączna liczba wykazanych przestępstw		273

Źródło: APB, UWP By, 608, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego w Szubinie za lipiec 1945 r., Szubin, 4 VIII 1945 r., k. 41; APB, UWP By, 608, Sprawozdanie starosty powiatowego za sierpień 1945 r., Szubin, 1 IX 1945 r., k. 62; APB, UWP By, 589, Sprawozdanie z sytuacji politycznej i stanu bezpieczeństwa za wrzesień 1945 r., Szubin, 2 X 1945 r., k. 137; APB, UWP By, 591, Sprawozdanie z sytuacji politycznej i stanu bezpieczeństwa za październik 1945 r., Szubin, 2 XI 1945 r., k. 99; APB, UWP By, 592, Sprawozdanie z sytuacji politycznej i stanu bezpieczeństwa za listopad 1945 r., Szubin, 1 XII 1945 r., k. 221.

Polskim organom ścigania na ogół nie udawało się ustalić bądź złapać przestępców. Przyczyn było wiele. Jedną z nich to bardzo słabe przygotowanie funkcjonariuszy MO do wykonywania zawodu, a także zbyt szczupłe kadry. Do tego brakowało środków lokomocji, samochodów, motocykli, rowerów. Inną przyczyną był fakt, że w wielu wypadkach sprawcami byli żołnierze przejeżdżający przez teren powiatu. Funkcjonariusze MO i UB zdawali sobie też sprawę z siły wojska i dlatego bali się podejmować działania, gdy sprawcami byli czerwonarmiści. Kierownik Sekcji do Walki z Bandytyzmem PUBP w Szubinie pisał w raporcie: „ludzie z mojej sekcji nie chcą mieć do czynienia z Sowietami, gdyż w razie zatargu boją się strzelać, żeby za to nie siedzieć w więzieniu”. Mimo to Witold Krall wspominał, że często bronił Polaków przed czerwonarmiistami dokonu-

jącymi kradzieży, rozbojów i gwałtów. Walka z ich przestępczością była utrudniona również z tego powodu, że nie wszystkie instytucje czy urzędy orientowały się, w jaki sposób postępować. Przykładem może być to, że po likwidacji komend wojennych jeden z nadleśniczych nie wiedział, dokąd kierować sprawy kradzieży⁴⁸.

Czasami interwencja milicji nie była możliwa z uwagi na przeważające siły sowieckie, czasami sprawcy już odjechali, a patrol przybywał zbyt późno. W sytuacjach, gdy polskim organom udało się zatrzymać czerwoarmistów, przekazywano ich komendzie wojennej. Nie wiadomo natomiast, jakie były późniejsze ich losy i czy ponosili odpowiedzialność karną za swoje czyny. Jak twierdziła córka kobiety ranionej w pociągu, Rosjanie nie ponieśli za to żadnych konsekwencji. W lipcu, gdy w trakcie obławy zginął czerwoarmista z bandy dokonującej rabunków, sowieckie władze przejęły śledztwo i odmówiły ujawnienia danych na temat zabitego, jego zbiegłych współtowarzyszy i jednostki, do której należeli⁴⁹.

Podejmowano kroki, by przestępstwom zapobiegać. Najpewniej działalność Armii Czerwonej była jednym z najważniejszych powodów wystąpienia komendanta powiatowego MO z pomysłem utworzenia „służby pomocniczej”, która pomagałaby milicji. Informowałyby np. o osobach przyjezdnych pojawiających się we wsiach i miasteczkach. W pismach notował jednak, że ogólnie starania okazywały się bezskuteczne, a przed przestępstwami nie dało się po prostu ustrzec. Z kolei starosta zaznaczał, że wielokrotnie interweniowano u płk. Lichaczowa, pełnomocnika Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej przy wojewodzie pomorskim w Bydgoszczy, ale nie odnosiło to skutku. W swoich sprawozdaniach pisał, że komendy wojenne współpracowały przy zwalczaniu maruderstwa, ale nie były w stanie go opanować. Współpracę sowieckiego dowództwa w tym zakresie potwierdzał komendant posterunku MO w Łankowicach, który podawał, że tamtejszy komendant wojenny energicznie reagował na

⁴⁸ AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za okres od dnia 20 do 30 kwietnia 1945 r., Szubin, 30 IV 1945 r., k. 34; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 1 do 10 czerwca 1945 r. z terenu powiatu szubińskiego, Szubin, 10 VI 1945 r., k. 39; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 20 do 31 sierpnia 1945 r. z terenu powiatu szubińskiego, Szubin, 31 VIII 1945 r., k. 54; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 1 do 10 września 1945 r. z terenu powiatu szubińskiego, Szubin, 10 IX 1945 r., k. 57–58; AIPN Ol, 106/271, P. Fiałkowski, *Udział i zadania Milicji Obywatelskiej...*, s. 24; AIPN By, 059/35, Raport za okres od 19 VIII do 29 VIII 1945 r., Szubin, 29 VIII 1945 r., k. 9; *Żebracy, grajkowie i artyści uliczni* [w:] *Pocztówki...*, cz. 2, s. 60; APB, UWP By, 608, Sprawozdanie starosty powiatowego, k. 67; APB, PdsAC By, 2, Pismo Nadleśnictwa Państwowego Szubin do Starostwa Powiatowego w Szubinie, Szubin, 16 I 1946 r., b.p.

⁴⁹ H. Nosek, *Wspomnienie...*, s. 9; APB, UWP By, 608, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego w Szubinie za lipiec 1945 r., Szubin, 4 VIII 1945 r., k. 39.

łamanie prawa przez żołnierzy, stosując bezwzględne zatrzymania sprawców. Niekiedy przestępstwa po interwencji ustawały, ale tylko na krótki czas (tak było w przypadku kradzieży w lasach w okolicy Łabiszyna)⁵⁰.

Komisarz Ziemski instruował wójtów i burmistrzów, by o przestępstwach zawiadamiali przede wszystkim starostę, i tak się też działo. Starostwo następnie przekazywało informacje wojewodzie, a ten kierował je do bydgoskiego pełnomocnika do spraw związanych z Armią Czerwoną.

Polska administracja starała się o to, by Armia Czerwona choć w jakiejś części zwracała koszty związane z jej działalnością. Jednak ściąganie należności utrudniał brak wspomnianych zaświadczeń i pokwitowań. W kolejnych miesiącach w powiecie podejmowano kroki w tej sprawie, podliczano straty, począwszy od maja 1945 r. do czerwca 1946 r. Zakład Wychowawczy w Szubinie przygotował wykaz należności nieuregulowanych przez Sowietów, którzy wcześniej zdewastowali część budynków i urzędów (np. wybito ponad 200 szyb, zniszczono i spalono wyposażenie zakładowej kaplicy, zabrano narzędzia i wiele innych przedmiotów). Straty obliczono na 366 400 zł. Starostwo powiatowe przedkładało też rachunki z gmin: w Kcyni wojsko zużyło gaz, wodę i prąd na kwotę ponad 11 tys. zł, w Sipiorach – na ponad 82 tys., a w Łabiszynie – na 120 tys.⁵¹

⁵⁰ AIPN By, 059/1, Raport, b.d., k. 125v; APB, SP Sz, 9, Sprawozdanie z 9 zebrania burmistrzów i wójtów oraz dodatkowo zwołanych komendantów Milicji Obywatelskiej powiatu odbytego w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie w dniu 22 VI 1945 r., b.d., k. 77; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 1 do 10 czerwca 1945 r. z terenu powiatu szubińskiego, Szubin, 10 VI 1945 r., k. 41; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 10 do 20 czerwca 1945 r., Szubin, 19 [20] VI 1945 r., k. 47; APB, UWP By, 593, Sprawozdanie z sytuacji politycznej i stanu bezpieczeństwa za miesiąc grudzień 1945 r., Szubin, 2 I 1946 r., k. 209; APB, UWP By, 608, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego w Szubinie za czerwiec 1945 r., k. 19, 21; APB, SP Sz, 9, Sprawozdanie z 9 zebrania burmistrzów i wójtów oraz dodatkowo zwołanych komendantów Milicji Obywatelskiej powiatu odbytego w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie w dniu 22 VI 1945 r., b.d., k. 69; APB, PdsAC By, 2, Pismo Nadleśnictwa Państwowego Łabiszyn do Komendy Wojsk Radzieckich przy Urzędzie Wojewódzkim Pomorskim w Bydgoszczy, Kapie, 15 XI 1945 r., b.p.

⁵¹ APB, UWP By, 2492, Pismo dyrektora Zakładu Wychowawczego w Szubinie do Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 16 VIII 1945 r., b.p. Zob. załączniki do tego pisma: APB, UWP By, 2492, Zestawienie należności związków samorządu terytorialnego z tytułu świadczeń na rzecz oddziałów Armii Czerwonej, wydatków gotówkowych i szkód wyrządzonych przez te oddziały w majątku samorządowym, b.p.; APB, UWP By, 2492, Wyszczególnienie pretensji Zakładu Wychowawczego w Szubinie z tytułu szkód wyrządzonych przez oddziały Armii Czerwonej od 10 V 1945 r. do 30 VI 1946 r., b.p.; APB, UWP By, 2132, Pismo Oddziału Samorządowego starostwa powiatowego w Szubinie do Wydziału Samorządowego Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Bydgoszczy, Szubin, 15 X 1946 r., k. 469; APB, UWP By, 2132, Protokół w sprawie dostarczonych świadczeń na rzecz Armii Czerwonej przez miasto Kcynię, Kcynia, 4 X 1946 r., k. 471.

Podsumowując powyższe informacje, należy zwrócić uwagę na kilka istotnych kwestii. Nie wymieniono i nie opisano wszystkich przestępstw popełnionych przez żołnierzy Armii Czerwonej w powiecie szubińskim w 1945 r., choć zapewne dużą ich część. W sprawozdaniach MO podawano jedynie ogólną liczbę przestępstw, bez wchodzenia w szczegóły, nie sposób więc określić, które z nich były dziełem czerwonarmistów. Ponadto komendant powiatowy MO w Szubinie zaznaczał, że przypadków gwałtów było więcej, jednak ludność nie zawsze je zgłaszała władzom. Starosta zwracał również uwagę, że podawane przez niego statystyki przestępstw nie oddawały stanu faktycznego, przede wszystkim w przypadku zgwałceń, o których kobiety po prostu nie informowały, ale także masy drobnych kradzieży i wykroczeń. Ludność, widząc, jak nieskuteczne było ich ściganie, uważała powiadamianie o nich za bezcelowe. Potwierdzać to mogą księgi kontroli dochodzeń z posterunków MO w Królikowie i Łabiszynie, w których zarejestrowano zaledwie kilka przypadków przestępstw popełnionych przez czerwonarmistów (choć w niektórych wypadkach nie wykryto podejrzanych). Natomiast ze słów samego komendanta posterunku MO w Królikowie wiadomo, że tylko w czerwcu nielegalne rekwizycje i zabór mienia prywatnego były na porządku dziennym⁵².

Zdaniem UB i MO napady, gwałty na kobietach, terroryzowanie ludności oraz rabunki inwentarza były częste⁵³. W lipcu i sierpniu żołnierze Armii Czerwonej byli sprawcami zdecydowanej większości wszystkich przestępstw w powiecie. Ich liczba spadała tylko dlatego, że kolejne jednostki opuszczały teren powiatu. Według starosty w grudniu nie odnotowano ani jednego przestępstwa popełnionego przez czerwonarmistów⁵⁴.

⁵² AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 10 do 20 czerwca 1945 r., Szubin, 19 [20] VI 1945 r., k. 45; AIPN By, 204/49, Rejestr śledztw i dochodzeń Posterunku MO w Łabiszynie za lata 1945–1949; AIPN By, 204/30, Rejestr śledztw i dochodzeń Posterunku MO w Królikowie od kwietnia 1945 do stycznia 1946 r.; APB, UWP By, 589, Sprawozdanie z sytuacji politycznej i stanu bezpieczeństwa za wrzesień 1945 r., Szubin, 2 X 1945 r., k. 137; APB, SP Sz, 9, Sprawozdanie z 9 zebrania burmistrzów i wójtów oraz dodatkowo zwołanych komendantów Milicji Obywatelskiej powiatu odbytego w sali konferencyjnej Starostwa Powiatowego w Szubinie w dniu 22 VI 1945 r., b.d., k. 67.

⁵³ AIPN By, 034/3, Raport dekadowy Sekcji I WB za okres od dnia 30 VIII do 10 IX 1945 r., Bydgoszcz, 10 IX 1945 r., k. 37; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 20 do 31 maja 1945 r. z terenu powiatu szubińskiego, Szubin, 2 VI 1945 r., k. 36; *ibidem*, Sprawozdanie sytuacyjne za czas od 1 do 10 czerwca 1945 r. z terenu powiatu szubińskiego, Szubin, 10 VI 1945 r., k. 41.

⁵⁴ APB, UWP By, 608, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego w Szubinie za lipiec 1945 r., Szubin, 4 VIII 1945 r., k. 38; *ibidem*, Sprawozdanie starosty powiatowego za sierpień 1945 r., Szubin, 1 IX 1945 r., k. 67; APB, UWP By, 593, Sprawozdanie z sytuacji politycznej i stanu bezpieczeństwa za miesiąc grudzień 1945 r., Szubin, 2 I 1946 r., k. 209.

W dokumentach pojawiają się skromne informacje o zabitych żołnierzach Armii Czerwonej. 6 maja w Pszczółczynie u jednego z gospodarzy pojawił się uzbrojony oddział Kazimierza Wróblewskiego ps. „Kruk”, który zarządził rozdzielenie między okoliczną ludność bydła spędzonego tutaj przez Sowieców. Miejscowy sołtys zaalarmował komendanta wojennego, a ten MO. Doszło do starcia między oddziałem a połączonymi siłami czerwonoarmistów i milicjantów. Zginęło dwóch Rosjan, a jeden został ranny. Nocą 6 lipca zorganizowana grupa obrabowała mieszkańców miejscowości Mąkoszyn. Obława nie przyniosła rezultatów, dopiero nad ranem będącemu akurat na miejscu strażnikowi obozu w Potulicach udało się schwytać jednego ze złodziei. Żołnierz Sacharyl Winim (ur. 1913) próbował zaatakować Polaka, a ten go zranił. Czerwonoarmista tego samego dnia zmarł. Być może o tę samą sytuację chodziło jednemu z funkcjonariuszy, który informował, że w lipcu we wsi Kowalewo (odległej od Mąkoszyna o 11 km) nieustaleni sprawcy zabili żołnierza sowieckiego. Z kolei w nocy 9 lipca milicjanci patrolujący okolice Szubina zostali ostrzelani i odpowiedzieli ogniem. Po wszystkim na miejscu odnaleziono martwego żołnierza sowieckiego. W tym czasie, w związku z powtarzającymi się napadami, zorganizowano obławę w lasach pod Szubinem. Zginął wówczas jeden czerwonoarmista⁵⁵.

Zdarzało się, że Rosjanie ginęli też w spowodowanych przez siebie wypadkach. We wsi Kołaczkowo z powodu nadmiernej prędkości auto z krasnoarmiejcami wywróciło się, wskutek czego jeden z nich zginął, a drugi został ranny⁵⁶.

Zauważyć można opór miejscowych i działania wymierzone w Armię Czerwoną. Nad ranem 23 czerwca w Kcyni do obozu wojskowego nieznani sprawcy wrzucili granat, lekko raniąc jednego czerwonoarmistę. Dwóch Polaków podejrzanych o „zamach na wojska sowieckie” odstawiono

⁵⁵ B. Łukaszewska, *W Polsce Ludowej (1945–1970)* [w:] *Dzieje Szubina*, red. M. Biskup, Warszawa–Poznań 1974, s. 186; AIPN By, 059/1, Doniesienie o wystąpieniu bandy, 9 V 1945 r., k. 111; APB, UWP By, 608, Sprawozdanie sytuacyjno-polityczne i bezpieczeństwa od chwili objęcia powiatu przez władze polskie do końca maja 1945 r., Szubin, 4 VI 1945 r., k. 15; APB, UWP By, 723, Pismo starosty powiatowego w Szubinie do Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Bydgoszczy, Szubin, 7 VII 1945 r., k. 173; AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne od dnia 4 VI 1945 r. do 9 VII 1945 r., Szubin, 8 VII 1945 r., k. 44; AIPN By, 034/4, Raport, Bydgoszcz, 6 VII 1945 r., k. 49; APB, UWP By, 723, Pismo starosty powiatowego w Szubinie do Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Bydgoszczy, Szubin, 11 VII 1945 r., k. 177; APB, UWP By, 608, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego w Szubinie za lipiec 1945 r., Szubin, 4 VIII 1945 r., k. 39.

⁵⁶ AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne za okres od dnia 20 do 30 kwietnia 1945 r., Szubin, 30 IV 1945 r., k. 33.

do komendy wojennej, lecz nie było dowodów ich winy i śledztwo nie dało rezultatów. We wrześniu na drzewie w Szubinie wywieszono plakat, na którym znajdował się wycinek z gazety z wiadomością, że Armia Czerwona będzie zwracać rolnikom zabrany dobytek. Dodano komentarze: „znane są nam te obiecanki” i „sami wybierzemy sobie rząd katolicki”. W październiku przez Szubin przejechała uzbrojona grupa, która ostrzelała z automatu komendę wojenną i budynek UB, po czym uciekła w stronę Nakła. Ruszono w pościg, jednak sprawców nie złapano⁵⁷.

Na podstawie zebranego materiału można postarać się odtworzyć nastroje społeczne i stosunek mieszkańców do żołnierzy Armii Czerwonej. Część społeczeństwa dopiero po kilku miesiącach uświadomiła sobie prawdziwy charakter obecności Sowieców w Polsce. Jeszcze w czerwcu starosta informował, że ludność jest do nich ustosunkowana przychylnie, ale już jesienią pisał o niezmiennie negatywnym stosunku do sowieckiego wojska. Powodem oczywiście była fala przestępstw. Nastawienie to poprawiło się w momencie, gdy jednostki Armii Czerwonej opuszczały powiat⁵⁸.

Panował ogólny strach i niechęć do czerwonoarmistów, ludność starała się unikać kontaktu z nimi. Głębokie przygnębienie i oburzenie wzbudzało przede wszystkim odbieranie miejscowym inwentarza żywego i martwego. Starosta uważał, że najbardziej wrogo nastawieni do sowieckiej armii byli rolnicy i robotnicy. Co istotne, zaznaczał też, że nie był to efekt „reakcyjnej” propagandy. Według niego całe społeczeństwo, bez względu na warstwę i klasę, miało pretensje do rządu, że nie potrafił spowodować wyjścia wojska z powiatu. Mówiono wręcz, że Armia Czerwona okupowała Polskę. W tym kontekście Staszłek twierdził, że Sowieci nie byli lepsi od Niemców, a Makowiecka i Ficek – że byli od nich gorsi⁵⁹.

⁵⁷ AIPN By, 203/9, Sprawozdanie sytuacyjne od dnia 4 VI 1945 r. do 9 VII 1945 r., Szubin, 8 VII 1945 r., k. 42; AIPN By, 059/1, Dane o stanie likwidacji ośrodków kierowniczych AK na terenie powiatu szubińskiego na dzień 29 VI 1945 r., b.d., k. 122; APB, UWP By, 589, Sprawozdanie z sytuacji politycznej i stanu bezpieczeństwa za wrzesień 1945 r., Szubin, 2 X 1945 r., k. 143–144; zob. także AIPN By, 059/35, Raport dekadowy za czas od 29 IX do 9 X 1945 r., b.d., k. 129; *Raport, Szubin, 9 X 1945 r...*, s. 273.

⁵⁸ J. Marosz, *Kcyński styczeń...*, s. 9; APB, UWP By, 591, Sprawozdanie z sytuacji politycznej i stanu bezpieczeństwa październik 1945 r., k. 99; APB, UWP By, 592, Sprawozdanie z sytuacji politycznej i stanu bezpieczeństwa za listopad 1945 r., Szubin, 1 XII 1945 r., k. 221; APB, UWP By, 608, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego w Szubinie za czerwiec 1945 r., Szubin, 4 VII 1945 r., k. 19; APB, UWP By, 608, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego w Szubinie za lipiec 1945 r., Szubin, 4 VIII 1945 r., k. 36; APB, UWP By, 593, Sprawozdanie z sytuacji politycznej i stanu bezpieczeństwa za miesiąc grudzień 1945 r., Szubin, 2 I 1946 r., k. 209.

⁵⁹ *Potrząskali figurę...*, s. 62; AAN, Polska Partia Socjalistyczna, Centralny Komitet Wykonawczy w Warszawie, 235/VII/68, Sprawozdanie Pomorskiego Wojewódzkiego Komitetu Polskiej Partii Socjalistycznej w Bydgoszczy z działalności za czas od 1 VIII

Plotkowano o tym, że wielu żołnierzy sowieckich po przejściu do cywila zostanie w naszym kraju z uwagi na lepsze warunki życia w Polsce niż w ZSRS. Twierdzono, że Armia Czerwona lepiej traktowała Niemców i razem z nimi działała na szkodę Polaków. Jako przykład podawano to, że stacjonujący w Łabiszynie żołnierz w towarzystwie Niemki dokonał rewizji w mieszkaniu Polaka, zabierając różne przedmioty⁶⁰.

W zasadzie w relacjach nie odnajdujemy wspomnień, w których Rosjanie zostali przedstawieni pozytywnie. Odnotować można jedynie słowa Kosickiej, która twierdziła, że „nie każdy Rosjanin był taki sam. Niektórzy byli dobrzy i można było im zaufać”. Jeden z mieszkańców Barcina opowiadał kwaterującemu u niego żołnierzowi, że w 1920 r. walczył pod Kijowem, na co ten zareagował radą, by tego nie ujawniać⁶¹.

W ciągu roku władze starały się budować pozytywny wizerunek sowieckiego wojska. Żołnierze pełnili wartość honorową przy trumnach ofiar niemieckiego terroru, rozgrywali z miejscowymi mecze piłkarskie. W marcu zorganizowano uroczystości w rocznicę utworzenia Armii Czerwonej, a na zebraniach publicznych wznoszono okrzyki na jej cześć. W czerwcu w miastach organizowano uroczyste powitania jednostek sowieckich, które przybywały z Zachodu.

Jeszcze w maju odbywały się manifestacyjne pogrzeby czerwonoarmistów poległych w walkach o powiat oraz – jak utrzymywano – zabitych przez „reakcję”. Ich trumny w pochodzie na cmentarz nieśli przedstawiciele wojska, polskich władz i partii⁶². Mimo ogromu krzywd, których doznała lokalna społeczność ze strony żołnierzy, kult Armii Czerwonej uprawiany przez władze obecny był w powiecie przez kolejne dekady Polski „ludowej”. W Szubinie w 1946 r., oficjalnie z inicjatywy władz i mieszkańców, wzniesiono ozdobiony wizerunkami Lenina i Stalina pomnik upamiętniający „wyzwolenie” miasta. Podobne obeliski z czerwoną,

do 2 IX 1945 r., Bydgoszcz, 21 IX 1945 r., k. 43; APB, UWP By, 608, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego w Szubinie za lipiec 1945 r., Szubin, 4 VIII 1945 r., k. 36; *ibidem*, Sprawozdanie starosty powiatowego za sierpień 1945 r., Szubin, 1 IX 1945 r., k. 61–62; AIPN By, 059/1, Sprawozdanie dekadowe za okres od dnia 29 X do 9 XI 1945 r., Szubin, 9 XI 1945 r., k. 202; *Mieszanka niepewności...*, s. 135; *Noce w wozach...*, s. 33; *Mordy w ogrodzie starosty...*, s. 80.

⁶⁰ AIPN By, 059/1, [Pismo], b.d., k. 127; APB, UWP By, 608, Sprawozdanie starosty powiatowego za sierpień 1945 r., Szubin, 1 IX 1945 r., k. 61.

⁶¹ *Potraskali figurę...*, s. 62; C. Cieślak, *Uzupełnienie do tematu wyzwolenia Barcina 21 stycznia 1945 r.*, „Pogłos Barcina”, I/II 2002 r., s. 29.

⁶² APB, SP Sz, 209, Sprawozdanie burmistrza miasta Szubina za czas od 5 maja do 18 maja 1945 r., b.d., k. 261.

pięcioramienną gwiazdą stanęły w Kcyni i Łabiszynie. Na płycie tego pierwszego zapisano „Cześć bohaterom Armii Czerwonej”, umieszczając tam także zwrot o „wyzwoleniu”⁶³. Ten drugi, wysoki na trzy metry, ustawiono na cmentarzu katolickim⁶⁴.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN).
Archiwum IPN w Warszawie (AIPN).
Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (APB).
Oddziałowe Archiwum IPN w Bydgoszczy (AIPN By).
Oddziałowe Archiwum IPN w Olsztynie (AIPN OI).

Źródła publikowane

Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945, t. 5: *Październik 1944 – lipiec 1945*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991.
Rok 1945. Województwo Pomorskie. Sprawozdania pełnomocników rządu i wojewody, red. R. Kozłowski, Warszawa 1997.

Prasa

„Pałuki”, 1993, 1996, 2001.
„Pogłos Barcina”, 1994, 1997, 2002.

Opracowania

Armia Czerwona/Radziecka w Polsce w latach 1944–1993. Studia i szkice, red. K. Filip, M. Golon, Borne Sulinowo–Bydgoszcz–Gdańsk 2014.
Cizmowska A., *Życie polityczne w czasach Polski Ludowej* [w:] *Dzieje Kcyni i okolic*, red. W. Jastrzębski, Kcynia 1993.
Godek J., *Z lilijką na sercu* [w:] M. Damazyn, *Bydgoszczan portret własny*, t. 2, Bydgoszcz 2016.
Golon M., *Polityka radzieckich władz wojskowych i policyjnych na Pomorzu Nadwiślańskim w latach 1945–1947*, Toruń 2001.
Kurowski A., *Józef Ulatowski (1899–1986)*, „Duch i Czas” 2012, t. 8.

⁶³ Więcej zob. D. Czarnicka, „Pomniki wdzięczności” Armii Czerwonej w Polsce Ludowej i III Rzeczypospolitej, Warszawa 2015, s. 478–479; F. Fedorowicz, J. Kamiński, A. Perlińska, K. Sławińska, *Informator o grobach żołnierzy radzieckich w województwie bydgoskim*, Bydgoszcz 1978, s. 18, 32, 35. Na temat szubińskiego pomnika zob. także K. Czechowicz, *Przewodnik. Miasto i gmina Szubin*, Szubin 2017, s. 21.

⁶⁴ APB, UWP By, 708, Protokół lustracji mogiły poległych żołnierzy sowieckich w gminie wiejskiej Łabiszyn pow. Szubin, Łabiszyn, 13 IX 1945 r., k. 1.

- Łabuszewski T., *Wojna domowa czy nowa okupacja?* [w:] *Sprzeczne narracje. Z historii powojennej Polski 1944–1989*, red. R. Spałek, Warszawa 2020.
- Łukaszewska B., *W Polsce Ludowej (1945–1970)* [w:] *Dzieje Szubina*, red. M. Biskup, Warszawa–Poznań 1974.
- Młot M.B., „Hitlerowski obóz dla jeńców wojennych w Szubinie (1939–1945)”, praca dyplomowa napisana pod kierunkiem dr. W. Jastrzębskiego, Bydgoszcz 1973, mps.
- Pocztówki znad krawędzi przeszłości – dialog pokoleń*, red. K. Czechowska, Szubin 2009.
- Pocztówki znad krawędzi przeszłości – dialog pokoleń, cz. 2*, red. K. Czechowska, Szubin 2010.
- Pocztówki znad krawędzi przeszłości – dialog pokoleń, cz. 3*, red. K. Czechowska, Szubin 2012.
- Pod czerwoną gwiazdą. Aspekty sowieckiej obecności w Europie Środkowo-Wschodniej w 1945 roku*, red. S. Rosenbaum, D. Węgrzyn, Katowice–Warszawa 2017.
- Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Pomorzu i Kujawach (luty–grudzień 1945)*, red. B. Binaszewska, P. Rybarczyk, wstęp P. Rybarczyk, wybór i oprac. K. Bartosik i in., Warszawa–Bydgoszcz–Gdańsk 2010.
- Szudrowicz A., *Kcynia. Szkice z historii miasta i okolic*, Kcynia 1996.
- W objęciach Wielkiego Brata. Sowietci w Polsce 1944–1993*, red. K. Rokicki, S. Stępień, Warszawa 2009.
- Wywiad z Krystyną Prybińską, Miastowice, 21 II 2012 r.* [w:] *Z archiwum pamięci – obraz Kcyni we wspomnieniach mieszkańców*, Kcynia 2012.

Netografia

- Czesław Ososko – zesłaniec, żołnierz, <http://dzwiekowearchiwum.kcynia.pl/articles/84a7c874c903ad5c1306fa296b88bff5.html>, dostęp 24 XI 2020 r.

Streszczenie: Artykuł opisuje działalność wojsk sowieckich w powiecie szubińskim w województwie pomorskim w 1945 r. oraz nastroje społeczne i stosunek mieszkańców do czerwonooarmistów. Wejście Armii Czerwonej na teren powiatu w styczniu 1945 r. oznaczało zakończenie okrutnej niemieckiej okupacji, zostało więc przyjęte przez miejscową ludność z radością. Od pierwszych chwil wojsko sowieckie było dominującą siłą w życiu polityczno-społeczno-gospodarczym regionu. Uczestniczyło w powoływaniu lokalnych władz, utrudniało prace nad odbudową, rozpoczęło systemową grabież majątku prywatnego i państwowego oraz deportacje do obozów pracy w ZSRS. Czerwonooarmiści dopuszczali się masowych przestępstw – od kradzieży i dewastacji, przez gwałty i pobicia, aż po zabójstwa. Ich działalność spowodowała ogólną niechęć i strach społeczeństwa

Armia Czerwona w powiecie szubińskim (w województwie pomorskim) w 1945 roku

przed sowieckim wojskiem. Powszechnie uważano, że Armia Czerwona okupuje Polskę, i oczekiwano opuszczenia przez nią naszego kraju.

Słowa kluczowe: Armia Czerwona, 1945 rok, przestępstwa, nastroje społeczne, województwo pomorskie

Remigiusz Ławniczak, historyk archiwista, pracownik bydgoskiej Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej, doktorant w Szkole Doktorskiej UKW w Bydgoszczy. Zainteresowania badawcze: działalność Armii Czerwonej oraz nastroje społeczne w województwie pomorskim w latach 1945–1950. Redaktor pracy zbiorowej *Wąbrzeźno i powiat wąbrzeski w latach 1945–1956. Szkice z dziejów politycznych* (Wąbrzeźno 2021).

The Red Army in the Szubin District (in the Pomeranian Voivodeship) in 1945

Abstract: The article describes the activity of the Red Army in the district of Szubin (Pomeranian Voivodeship) in 1945, and social moods and attitudes of its inhabitants towards Soviet soldiers. The entry of the Red Army into the district in January 1945 marked the end of the cruel German occupation, so it was welcomed by the local population. From the very beginning, the Soviet Army was the dominant force in the political, social and economic life of the region. It took part in the appointment of local authorities, obstructed reconstruction work, started systematic looting of private and state property and deportations to labour camps in the USSR. Red Army soldiers committed mass crimes, from theft and devastation, through rape and beatings, to murder. Their activities caused the general public dislike and fear of the Soviet Army, the Red Army was believed to have occupied Poland and was expected to leave the country.

Keywords: Red Army, 1945, crimes, public sentiment, Pomeranian Voivodeship

Remigiusz Ławniczak, a historian-archivist, employee of the Delegation of the Institute of National Remembrance in Bydgoszcz, PhD student at the Doctoral School at the Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz. Research interests: the Red Army's activities and moods of people in the Pomeranian Voivodeship in 1945–1950. He is the editor of a collective work being prepared for print, *Wąbrzeźno i powiat wąbrzeski w latach 1945–1956. Szkice z dziejów politycznych* (Wąbrzeźno, 2021).